

TÜRK TARİH ENCÜMENİ MECMUASI

TÜRK TARİH ENCÜMENİ TARAFINDAN NEŞREDİLİR

YENİ SERİ — CİLT I

SAYI I — HAZİRAN — AĞUSTOS 1929

BU SAYIDA

Akçura Oğlu Yusuf	Nutuk
İbnülemin Mahmut Kemal	Hafız Müşfik
Ali Fuat	Mansurî Zade Mustafa Paşa
Necip Asım	Daruşşafaka
İbnülemin Mahmut Kemal	Bayburtlu Zihni
Nahit Sırrı	Şark Seyyahları
Necip Asım	Meskûkâtçı Ali bey
A. Y.	Bibliyografi

İSTANBUL
GÜTEMBERK MATBAASI
1929

Şarkı karipteki Fransız seyyahları hakkında bir eser

Nahit Sırrı

Bükreş Darülfünununun en meşhur profesörü ve Romanyanın şöhreti beynelmilel bir mahiyeti çoktan ihraz etmiş bir âlimi olan N. İorga (Sorbonne) da verdiği beş konferansı (Revue des cours et conférences,) da neşrettikten sonra kitap şeklinde ve (Les voyageurs français dans l'Orient européen) [1] unvanile neşretti. Geçen 1928 senesinde Pariste ve tabi Boivin ile. J. Gamber tarafından çıkarılan bu eser, 128 büyük sayfeden ve her sahife 41 satırdan mürekkeptir. Ve ihtiva ettiği beş konferanstan her biri, eski Osmanlı imparatorluğu dahilinde dolaşmış ve seyyahatlerine dair birer eser yazmış seyyahların şahıslarile seyyahatnâmelerine, mensup bulundukları asır sıra ve hesabile tahsis edilmiş, yani ilk konferansta on beşinci, ikincisinde on altıncı, üçüncüsünde on yedinci, dördücüsünde on sekizinci ve beşincisinde on dokuzuncu asrın seyyahları tetkik olunarak fakat 1860 tarihinden ileri geçilmemiştir.

Lisan tatlı, kuru olmayıp canlı, ve hatta müstehzi olduğu bile vaki, fransızcası kusursuz, lâkin tahkiye bazı yerlerde biraz dağınık ve karışıktır. Şunu da söylemeli ki, İorganın bu konferansları pek derin ve uzun tettebbuların ve büyük bir ilmin mahsulü bulunmakla beraber, Rumanyalı müverrih onları kitap haline korken her halde çok dikkatli bir gözle tekrar okumamış ki, kitabın eski zamanlara ait değil en son sahifelerinde ve nisbeten yeni zamandan bahsedilirken de hata edilebilmiş olduğunu gördüm. Eserin 127 inci sahifesinde İorga Yunanistana istiklâlinden bir müddet sonra kiral intihap edilerek uzun ve akim bir saltanattan sonra 1862 de elinden tahtı alınan Baviyeralı Othon ile adeta

[1] Avrupayı şarkide fransız seyyahları

hükmü altında yaşadığı zevcesi Amelie'den bahsederken, bu kraliçe Almanyanın Oldenburk hanedanına mensup bulunduğu halde Meklemburk hanedanına mensup gösteriyor ki, haddi zatinde hiç bir ehemmiyeti olmayan bu keyfiyet, müverrihin elbette cehlinden değil fakat ademi dikkatinden mütevellit olmak itibarile dikkate lâyıktır. Şu kadar ki, İorganın ve İorganın tahlil ettiği tekmil eserlerin kıymetlerini ve sözlerinin doğru olup olmadığını tetkik ve münakaşa etmeğe, ne bu sütunların hacmi ne de benim bilgim müsait olmadığından, eserin pek zengin ve mütelevvi olan muhteviyatını tefsirsiz ve münakaşasız hulâsa mecburiyetindeyim. Fakat bundan evel kitabın bir hususiyetine işaret etmek isterim ki, oda bize dostluğu, Türklerin Rumeliye yayılıp Bizansın hayatına da hatime vermelerini medeniyet için bir musibet sayan mütaassıpların fikirlerine iştirak etmemesi, bu fikrin de eserin daha ilk sahifesinde ve açıkca söylenmesidir

**

On beşinci asır seyyahlarına tahsis edilmiş olduğunu söylediğimiz ilk konferans, diğerlerinden kısa olup 16 sahifeden ibarettir. Ve bu konferansta, 6 seyyahın eserleri mevzuu bahs olmaktadır. İlkleri, Gilles le Bouvier et Berry ismini taşıyan bir adamdır ki bilâhère Fransız kralının maiyetinde muhim bir mevki ihraz edecek ve bir Fransa tarihi yazacaktır. Seyyahatnamesinin ismi (Livre de la description des pays) [1] olup ancak 1908 de Dr. E-T Hamy namında bir zat tarafından Paris'te neşrolunmuştur. Gilles le Bouvier şarkı 1402, yani Timurlenkle Yıldırımın harbettikleri sene içinde ve ancak on altı yaşında iken ziyaret eder. Venedikten yola çıkar ve Giride, Giritten kıbrısa, ve oradan Suriyeye gelir. Suriyeye gelince, müslümanların hayatı hakkında tetkikler yaparak bunlardan bahseder ve Şamdan tâ şimali Almanya ve Lehistana kadar mal gittiğini söyler. Ankara ovasında Timur ile Yıldırım Bayezit arasındaki harp minasebetile, Timurun memleketi ve teb'ası hakkında da malûmat verdikten sonra, Osmanlı türklerinden bahseden seyyah, sultanın 20,000 kişilik ve gayet iyi bir orduya malik bulunduğunu ve bu türklerin pek namuslu bir millet olduğunu tasrih etmektedir.

Le Bouvier, Arazii mukaddeseyi ziyaret için olduğu gibi merak saikasıle yaptığı bu seyahatı, Ermenistan ve Gürcistan hudutlarına ve Ke-feye kadar temdit eder ve bu eseri seyyahatının hitamından çok sonra kaleme alır.

İkinci seyyah Nompars de Caumont isminde bir asilzadedir. Bu adam

[1] (Tarifi memalik kitabı.)

ğini söylemektedir. Caumont'un (Voyage d'Oultremer par le seigneur de Caumont l'an MCCCCXVIII) [1] unvanını taşıyan bu seyyahatnamesi de 1858 senesinde ve Marki de la Grange tarafından Pariste bastırılmıştır.

Üçüncü kitap—ki (Panthéon Littéraire) külliyyatı meyanında Buchon tarafından neşredilmiştir — «Le livre des faits du bon messire Jean le Maingre, dit Bouciquaut» [2] unvanını haizdir; ve bu zatın tercemei halini ve hayatını nakleden eserin muharriri, pek alâkabahş malûmat ve tafsilât vermektedir. Bu Bouciquaut Cenevrede valilik ederek, Cenevre cümhuriyeti için bir çok harplerde bulunmuş, 1396 daki Niğbolu harbine de iştirak etmiş, Yıldırımın İstanbula hücumlarında Bizanslılara yardım etmiştir. Litvanyada bile müslümanlar bulunduğunu bildiren ve Niğbolu harbi etrafında kıymetli izahat veren eser, Osmanlı Türklerinin daha evvelki zamanlarından da bahsederek Yıldırımın babası Murat hakkında da malûmat veriyor. Fransızların Amorat-baquin (Murat-beg) dedikleri Muradı, Bizanslılara karşı Venedikliler müttelik olarak kullanmaktadırlar. Ve Murat, şahsen gayet nazik ve kendisile temas eden fransızlara karşı bi-hakkın misafirperverane hareket eden bir zattır. Muradın gerek Rumeli ve gerek Anadoludaki mülkü mamur, hep güzel köyler, güzel evler ve saraylarla doludur. Bizans ve Aksayı şark harşlarının müşterek tesirleri altında vücut bulmuş olan bu Türk cem'iyeti, tamamen medenidir. Şovalyeler, bir müddet araplara karşı Muratla ittifakı düşünmüşler ve Niğboludaki büyük harpte Türklerin eski Roma ordularındaki nizam, metanet ve inzibat ile harbettiklerini görmüşlerdir... Üzerinde müellif ismi taşımayan bu kitap, bir seyyahatname addolunamamakla beraber, o zamanki şarkı karibe dair kıymetli ve meselâ Caumont'un kitabile kıyas edilemeyecek ehemmiyette malûmat vermektedir.

Dördüncü eser, Jean de Wavrin isimindeki bir zatın Picardeya lehcesile yazıp Fransa tarihi cem'iyetinin külliyyatı meyanında neşrolunan (Anchiennes cronicues d'Engleterre par Jean de Wavrin) [3] isimli eserin,

[1] Senyör dü Caumont'un 1418 de maverayulbahir seyyahati).

[2] Alicenap Jean Le Maingre namı diğer Bouciquaut'nun ef'alnamesi.)

[3] Jean dö Wavrin tarafından İngilterenin eski vakayinamesi.)

Tuna sahillerinde ve 1445 de Türklerle ehli salıp arasındaki harplerin hikâyesine tahsis olunmuş kısımdır. İkinci Sultan Murat zamanında ve ona karşı harbeden bu ehli salıp ordularında müellifin yeğeni Valerand bulunmuş ve kitap onun verdiği malûmat ile yazılmıştır. O devirdeki Ruman-yayı ve Rumenleri de tasvir eden bu eserde, Türk ordusu citten haşmetli bir manzara göstermekte ve harekâtı harbiyeye dair pek şayanı dikkat şeyler söylenmektedir.

Beşinci muharrir Guilebert dö Lannoy Rusyaya ve oradan şarka gelecektir. Slav âlemini de alâkadar eden ve büyük bir itina ve bir çok haşiyelerle lehceye de terceme edilmiş olan (Œuvre) [1] ismindeki bu kitap, Poitvin tarafından Brükselde basılmıştır. Türkiyenin 1420 deki hali hakkında çok malûmat vardır. Guilebert dö Lannoy Türkiyeye sefir olarak gelmekte, İngiltere kralı tarafından Sultan Mehmede gönderilen kıymetli bir hediye hamil bulunmaktadır. Lâkin, Lehistanda iken ora kralı kendisine birinci Mehmedin vefat etmiş olduğunu ve yeni padişah ikinci Murat ile amcası Mustafa arasında harp bulunduğunu ve bir seyyahatin tehlikeli olacağını söyler. Lannoy yolunu değiştirir, Lemberkten geçerken ora ermenileri tarafından izaz edildikten, cenubi Besarapyada eşkiya tarafından tevkif olunduktan sonra, Kırıma gelir ve oradan Venediklilerin gemileri ile Karadenizi geçerek İstanbulda cenevizlilerin arazilerine vasil olur. İstanbulda İmparator Manuel ile oğlu kendisini gayet iyi kabul ve şerefine ziyafetler, avlar tertip ederler. Müellif, Türk sultanile yerini almak isteyen amcası arasındaki harpleri seyretmek arzu ederse de, imparator onu bu arzusundan vaz geçirir, ve Lannoy kudüsle Mısırı da ziyaret ettikten sonra garbe döner.

Altıncı kitap, (Le voyage d'Outremer de Bertrandon de la Broquière, premier écuyer tranchant et conseillers de Philippe le Bon, duc de Bourgogne) [2] dir ve Ch. Schefer tarafından haşiyeleri muhtevi olarak 1892 de Pariste neşredilmiştir. Bu kitap öteki beş eserin cümlesinden mühimdir. Broquière dö Lannoy gibi Fransanın Burgonya eyaletindedir. Ve 1432 de Ganttın Romaya ve oradan deniz tarikile şarka gelir. Broquière pek çok şey duyup öğrenmiş ve her duyduğuna inanıp bunu ciddiyetle yazmıştır. Meselâ, ona göre, müslümanların bedeninden fena bir koku intişar ettiği için ekâbir kendilerini gizlice vaftiz ettirerek bundan kurtulmaktadırlar. Bir Türke [Mahammed]in kim olduğunu ve nere-

[1] Asar.

[2] Burgonya dukası iyi Philippe'in has hüddamından ve müşaviri Bertandan dö la Broquière'in Maverayülbahbir seyahati.

de metfun bulunduğunu sormuş ve bu cesedin bulunduğu kabir içinde el'an görüldüğünü öğrenmiştir. Fakat, bu cesedi gören gözler artık hiç bir şey göremedikleri için, bu lüzumsuz gözleri çıkartmaktadırlar. Hacten bu sebeple amâ dönen bir çok hacıyı, o kendisi bizzat görmüştür. Broquière şarka geldiği zaman, bir şark lisanı bilmediği halde, sonra, taalümü kolay ve pek hoş olduğu için Türkçe öğrenmiştir. Bunu, yol arkadaşlarının nezaketlerine medyun bulunmaktadır.

Broquière esasen şarka Kudüsü ziyaretle hacetmek izin gelmiş, sonra Şamda hasta düşerek müslümanlar tarafından kendisine pek iyi bakılmış ve garpte malûm bulunmayan bir tedavi usulile, masajla, iyi edilmiştir. İyi olduktan sonra İtalya prenslerinden birinin korsanlarla araplar arasındaki bir kavga sebebiyle deniz yolunu ihtiyar etmeğe cesaret etmeyerek, Şamda Bursaya gidecek bir kervana katılmıştır. Develerinin sırtlarında altın işlemeli örtüler bulunan bu kervan, Mekkedden gelmekte, ve Sultanın akrabasından bir kadın da yolcular meyanında bulunmaktadır.

Bu yol için seyyah Türk kıyafetine girmiş ve yabancılığı sebebiyle maruz kaldığı her tehlikeden de yol arkadaşlarının yardımile halâs olmuştur. Ve uzun yolculuğu esnasında gördüğü şeyler hakkında, her konak yerinde bulunan hanlar, bu hanlara ait eşyaya hiç kimsenin dokunmayışı, fukaraya yardımın umumî bir seciye haline gelmiş olması, kadınların daima ecnebilere suhuletler göstermeleri hususunda sitayişkârdır. Ve Türk ordusunun ciddiyet ve vakarını hasseten takdir etmektedir. Bizansta ise, İmparatoriçeyi güzel, lâkin yüzünü fazla boyalı bulur, ve İmparator için namuslu bir adam demekle beraber, her halde bir türkün bir rumdan fazla emniyete şayan olduğunu tasrih eder.

Ve o zamanki şarkta bir çok avrupalı mevcuttur.

Bursada bir Floransalı vardır, bir habeş kadınile evli bulunan bir Napolili Beyoğluda oturmakta, Edirne'de Venedikliler, Ceneveliler, Floransalılar, Katalonyalılar bulunmaktadır. Şark musevileri fransızca konuşmağa muktedir dirler ve Tunada Türklere karşı macarların esbabı müdafıalarını Fransızlar ihzar etmekte, iki Fransızla bir İspanyalı tâ Habeşistana kadar gitmektedirler. Ve bunları söyledikten sonra, İorga ilk konferansını şu sözlerle bitiriyor :

«Yani o Türkler zan ve tasavvur edildiği kadar haşin ve korkunç değildirler, ve Boğaz-ıç Sahillerinde teessüs etmiş olan bu hayatı siyasiye az zamanda zevale mahkûm bir arıza değildir. Oralarda devamlı bir kudreti siyasiye teşekkül etmiştir, ve şarkla yuğrulmuş olan bu Roma'nın müslüman şekline inkılâp etmesi keyfiyetinden onaltıncı asır garbî

Avrupasının diplomatik ve askerî hayatı için hasıl olabilecek menfaatleri şimdi başka seyyahlar da oraya giderek anlamağa çalışacaklardır.»

İorga on altıncı asır hakkındaki konferansına umumî bazı mütaleaı serdile başlamakta, ve ortodoksluktan ayrılan Bizans medeniyetinin, İstanbulda Bizansın idame edilebilmesi için icap eden unsurları islâm dininden alabilmiş olduğunu söylemektedir. Onaltıncı asır iptidasında ve hususile kanunî Süleymanın cülûsundan sonra, Osmanlılık âlemi mutlak ve derin bir inkılâp geçirmiştir, ve bu itibarla, saltanat sürdüğü memleketler üzerinde Sultan Süleyman, muasırı imparator Charles-Quint'den de fazla kudret göstermiştir. Zaten islâm ve hristiyan cemiyetleri daha ilk temaslarda birbirlerine karışmışlar, ve nitekim Osman oğullarından ikisi daha Edirnenin bile zaptından evel Bizanslı prenseslerle izdivaç etmişlerdi. İorganın nazarında İstanbulun fethi ikinci Mehmedin şahsî bir hareketi oldu ve Osmanlı devletinin inkişafı mantıkisi için mutlak surette lazım bir keyfiyet değildi. Lâkin fetihten sonra Bizans medeniyeti yeni imparatorluğun üzerinde pek büyük bir tesir icra etti. O kadar ki, Türk millete hakim olan bütün idare unsurları, vezirler, beylerbeyleri, kazaskerler, her biri başka bir ırka mensup dönmeler oldukları için, ancak bunlarla temas eden Venedik elçilerinin Venediğe gönderdikleri raporlar, bu hükûmet sefirlerinin raporlarına atfolunan büyük ehemmiyete rağmen bu on altıncı asırda şarki gezecek Fransız seyyahlarının seyahatnameleri kadar kıymetli değildir, çünkü bu seyyahlar padişah saraylarıyla paşa konaklarında görüp duydukları şeyleri zapt ve tekrar ile kalmamışlar, halkın halini tetkik etmişler, taşralarda uzun uzun dolaşmışlardır.

Bu seyyahatnamelerinden ilki en az mühimmidir, ve garip bir hususiyetle tamamen manzum olarak yazılmıştır. 1541 de Liyonda neşredilen bu seyyahatname, (Le discours du voyage de Constantinople, envoyé du dict lieu à une damoyselle Francoyse) [1] unvanını taşıyor ve yazarın ismi mevcut bulunmayordu. Bunun La Borderie isminde biri olduğu bilâhere anlaşılmıştır. Birinci François ile Kanunî Süleymanın dostlukları zamanında Türkler Venedik elinde bulunan Korfu adasına hücum ettikleri zaman, Fransa Osmanlı devletine yardım için bir donanma gönderir, ve Borderie de bu donanma

[1] İstanbul seyyahatının işbu mahalden bir Fransız madmuvazéline gönderilmiş ifadenamesi.

da bulunur, ve Liyondaki sevgilisini hiç unutmadığı için bütün gördüklerini ona nazmen yazar. Kendisi Türkleri pek sevmemekle ve anlar için harbe lüzum kalmamış olmasına beyanı memnuniyet etmekle beraber, Türk filosunun deniz üzerinde gûya ki büyük bir orman yaratan manzarası karşısında hayran kalmıştır. Korfudan İstanbula gelirken, Atina'ya uzaktan selâm gönderir, fakat Atina şimdi dünyanın en zelil ve mirdar yeri olmuştur. Sakızda uğraırlar. Sakız kadınları dünyanın en güzel kadınlarıdır ve bu Fransız askerlerine karşı o derecede lutufkâr davranırlar ki, bu lutuflardan hepsi istifade ederler. Sevgilisine yazdığı için, tabiidir ki La Borderie kendisini istisna ederek, fakat bunda tek olduğunu söylemektedir. İstanbul yolunda biraz Anadolu içine de sarkarlar ve Manisada Süleymanın genç ve güzel oğlunu görür. İstanbulu ise, Paris kadar mamur olmamakla beraber aynı büyüklükte bulur, ve Ayasofya camii mozayiklerinin sıvalarla saklanmış olmasına esefler eder.

Bundan sonraki seyyahların biri, Philippe du Fresne Canaye isminde bir asilzadedir ki 1573 de şarka gelmiş ve seyyahatnamesi « Le voyage du Levant de Philippe du Fresne Canaye » [1] unvanı altında ve bazı haşiyelerle H. Hauser tarafından 1897 de Pariste tabolunmuştur.

Du Fresne Canaye gezip görmek için, sırf bu maksatla şarka gelmiş, Raguzde bulunurken oradan geçen Fransanın İstanbul sefirinin peşine takılarak yola çıkmıştır. Bosnadan ve kadınları müzeyyen ve dilber olan Sırbistandan geçtikten sonra, kırk altı gün mürurunda İstanbula gelirler, ve Canaye'de sefirle beraber sadrazamın ve padişahın huzurlarına çıkar.

Sultan ikinci Selimin bakışı bulanık ve hain, uzun sarı bıyıklar altında yanakları içgi ile şişgindir. Seyyah, bayramda ve bir kere de has bağçede olmak üzere, Selimi iki kere daha görecektir. Bayramda hünkârın maiyyetinde, pek güzel atlara binmiş büyük bir kalabalık, ve bağçede bostancı başı kendisine çiçekler takdim ederken etrafında oynayan bir sürü dilsiz ve cüce vardır. Bu kitapta, İstanbulun o zamanki hal ve hayatı hakkında bir hayli tasvirler ve malûmat mevcuttur.

Antibli Jérôme Maurand'nın 1544 de yaptığı seyyahatine ait olup 1901 de Léon Dorez tarafından neşredilmiş olan (Itinéraire d'Antibes à Constantinople) [2] eserine gelince, bu, daha ziyade, Barbarosun İtalyanın garp sahillerine yaptığı akınların hikâyesine tahsis edilmiş ve bunda Barbarosun adamları kaplanlardan daha zalim olarak tasvir edil-

[1] (Philippe du Fresne Canaye'in şarkı karip seyyahati)

[2] (Antibiden İstanbula kadar rehber.)

miştir. Maahaza, bu kitapta, muharrir sultanı görmelerini de anlatmakta ve Beyoğlunun lövanten âileleri hakkında malûmat vermektedir.

Üçüncü kitabın muharriri Jean Palerne'dir ve kitabı (*Peregrinations du s. Jean Palerne, Foresien, secretaire de François de Valois, duc d'Anjou et d'Alençon, etc, où est traicté de plusieurs singularités et antiquités remarquées ses provinces d'Egypte, Arabie déserte et pierreuse, Terre Sainte, Surie, Natolie, Grèce et plusieurs isles, tant de la Mer Mediterranée que Archipelages, etc*) [1] unvanile 1606 da Liyonda intişar etmiştir.

Bu kitapta seyyah her gördüğünü ve çok sade bir lisanla yazmış, Süleymanî kanunî zamanındaki Türk cem'iyeti hakkında pek çok malûmat vermiş, ve bu meyanda padişahın şehzadelerinden birinin sünnet merasimini de uzun uzun anlatmıştır.

1588 de şarka gelen Malta şövalyelerinden Villamont'ta, Pariste 1595 de çıkan (*Voyages du seigneur de Villamont, chevalier de l'Ordre de Hierusalem, gentilhomme du pays de Bretagne*) [2] isimli eserinde Suriye ve Mısır hakkında bazı malûmat vermektedir.

Bu eserlerden sonra François Pavie, baron dö Fourquevaux isminde yirmi iki yirmi üç yaşında bir delikanlının seyyahatnamesi geliyor ki, Parisin millî kütüphanesindeki el yazısı eserler meyanındadır, ve Rumenlere ait eksanı 1896 da Bükreşte neşredilmiş bulunmaktadır. Bu zat Venedikte iken üç fransız ve bir alman arkadaşıla beraber şarka müteveccihen yola çıkar ve Zanta ile Kıbristan geçerek Halebe gelir. Şamda görüp içtiği kahveyi uzun uzun tarif eder. Şamdan kervanla Kudüse oradan da Mısıra gelir ve Mısırdan protestan olup Fransadan kaçmış vatandaşılar ve korsanken esir edimiş hiristiyanlara tesadüfle mahzun olur. Mısırdan Rodos ve Sakıza uğrayarak ve Sakızda kadınlarının güzelliklerine hayran kalıp hafifmeşrepliklerini kaydederek İstanbula gelir. İstanbulda, Bertier dö Lion isminde bir fransız sefiri vardır, ve üçüncü Murat padişahdır. Kendisini genç seyyah görür, fakat bu nevadirden bir şeydir, çünkü padişah sarayından kımıldanmamakta, teknil vaktini

[1] (Mısır, çöllük ve taşlık Arabistan, Arazii mukaddese, Suriye, Anadolu, Yunanistan ve gerek Akdeniz ve gerek Adalar denizindeki bir çok adalarda görülmüş bir çok garaip ve asarı atikadan bahis olarak Anjou ve Alençon dukası François dö Valois'nın kâtibi Forezli S. Jean Palerne'nin seyyahatleri.)

[2] (Kudüs tarikati şövalyesi ve Börtanya memleketi asilzadesi senyor dö Villamont'un seyyahatleri.)

kadınlara hasretmektedir. Fransız seyyah müezzinleri dinler. Bunlar o kadar hızlı sesle ezan okumaktadırlar ki, içlerinde bundan çatlayanlar vardır. Bir de yahudi ile tanışır ki, fransızca konuşan ve Fransalı olduğunu söyleyen bu adam, uzunluğu cidden hayret veren bir sakala maliktir ve yerleri süpürmemesi için bu sakalı kaldırıp sarmağa mecbur olmaktadır. Ve kiliselerde, âyinleri hiç bir tahkir ve tezyif eseri göstermeden seyreden türklere tesadüf etmiştir. Kendisi İstanbulda iken, Lancosme isminde yeni bir fransız elçisi gelir. Ve sonra Fourquevaux Rumeli, Bulgaristan, Besarabya ve Yaş tarikile döner. Fourquevaux Osmanlı devletinin inhitatını da hisse muvaffak olmuş, rüşvet ve zevkten başka bir şey düşünmeyen dönme ricalin seyyiatından ve milletin lâkaydi ve cehaletinden bahsetmiştir.

1580 de Rumanyadan geçen Jacques Bongars isminde bir elçi, seyyahat meşhudatını kaydetmiş ve bunlar Rumanya tarihlerine alt vesikalar meyanında mevcut bulunmuştur.

Padovada tahsilden sonra Pariste avokat olan Pierre Lescalopier' nin seyyahatnamesi hakkında Irganın 1918 de Pariste çıkmış olan (*Histoire des relations entre la France et les Roumains*) [1] isimli eserinde malûmat mevcuttur. Lescalopier 1574 şubâtında Venedikten ayrılır, ve Spalato ile Raguzden sonra dahile girerek Bulgaristana gelir. Ve Sofya ile Filibeden geçerek Edirneye varır. Bu şehirde, Selim ve Muradın camilerine hayran kalır. Lüleburgazda, Sadrazam Sokollu Mehmet paşanın yaptırmakta olduğu bina ile kervansaray, nazarı dikkatini celbeder. Nisan ayı içinde İstanbulla vasil olur ve bir çok şey görür.

Veziri azam tarafından kabulünde Sokollu kendisine, (Hiç bir işleri yokken bu kadar uzaklardan gelmek zahmetine fransızların zevk zanile katlanmalarına) hayretini söyler. Beyoğlu Fransanın Orlean şehri büyüklüğündedir ve sekenesinin bir kısmı, rumca süt manasına gelen (ğala) dan müştak bulunan Galâtada oturmaktadırlar. Bunların kadınları varlarını yoklarını zinete vermekte, alelekser yalancı taşlarla ellerini ve başlarını süsleyerek ifrat ile de boyanmaktadırlar. Lescalopier de Fourquevaux gibi şimal tarikile İstanbuldan ayrılır ve Eflak tarikile Transilvanyaya geçer.

Bundan sonra, 1550ye doğru Fransa kralının İstanbuldaki sefiri olan Aramon'un maiyyetinden bir kaç zatın eserleri gelir ve bunlardan başka lâtince yazılmış ve 1561 de Liyonda neşredilmiş bir eser zikre layıktır. (De Topographia Constantinopoleos et de Illius Antikitatibus) unvanını taşıyan bu kitabın muharriri, Gyllius isminde bir zattır, ve bu ese-

[1] Fransa ile Rumanya arasındaki münasebetin tarihi.

rinde İstanbuldaki asarı âtika ilk defa olarak esaslı bir surette telkik olunmuştur.

Aramon mensuplarının eserlerine gelince, bunların biri, 1547 ve 1548 senelerine ait olan (Le Voyage de M. d'Aramon, ambassadeur pour le roy en Levant, escript par noble homme Jean Chesneau, l'un des secre-taries dudict seigneur ambassadeur.) [1] dir ki, Ch. Schéfer tarafından 1887 de Pariste bastırılmıştır. Digeri 1550, 1606 ve 1684 de basılmış olan (Lettre écrite d'Alep en Syrie par Jacques Gassot, à Jacques Thiboust, seigneur de Quantilly, contenant un voyage de Venise à Constantinople de là à Touriz en Perse et son retour audit Alep) [2] unvanlı seyyat-name, ve üçüncüsü F. Anthoine Geuffroy tarafından yazılmış olan (Briefve description de la Court du Grand Turc et ung sommaire du regne des Othmans, avec un abregé de leurs folles superstitions, ensemble l'origine de cinq empires yssus de la secte de Mahomet) [3] dir. Bundan başka, Sébastien Münster'in meşhur tarifnamei âleminden şarki karibe ait kısmı kabili zikir bulunduğu gibi, Angulemli André Thevet tarafından yazılmış ve 1554 de Liyonda basılmış olan bir şarkı karip tarifnamesi de zikrolunabilir. 1553 den 1588e kadar beş kere basılmış ve Pierre Belon du Mans tarafından yazılmış olan (Les observations de plusieurs singularitéz et choses memorables trouvées en Grèce, Asie, Juhée, Egypte, Arabie et autres pays étranges, rédigés en trois livres) [4] kitabı ise, ehemmiyetce bütün öteki eserlere faiktir. Nikolai'nin 1568 de basılan (Les discours et histoires véritables des navigation, pér-égrinations et voyages faits en la Turquie avec 60 figures au naturel)[5] isimli eserini ve Postel'in 1560 da çıkmış olan (Republique des Turcs et là où l'occasion s'offrira. des meurs et loys de tous Muhammedistes, par

[1] Kırılın şarkı karipteki elçisi Mösyö d'Aramon'nun, zatı sefiraneleri kâtiplerinden asilzade Jean Chesneau tarafından yazılmış seyyahatı.)

[2] Venedikten İstanbula, oradan Tebrize ve oradan zirde mezkûr Halebe yapılmış bir seyyahatı hâkî olarak Jacque Gassot tarafından Quantilly beyi Jacques Thiboust'ya Suriyede kâin Halepten yazılmış mektup.

[3] Büyük Türkün sarayının muhtasar tasfirile Osmanlılar sâltanatının icmali ve kendilerinin batıl itikatlarile mezhebi Mahammediden çıkan beş saltanatın menşeleri.)

[4] (Yunanistan, Asya' Felestin, Mısır, Arabistan ve daha başka garaip diyarlarında tesadûf olunan acayip ve tahattüre layık şeyler beyanında üç lisanda yazılmış mütaleat.)

[5] (60 tabii resimle beraber Türkiyede yapılmış hakiki deniz ve kara seferlerinin ve seyyahatlarının hakiki hikâye ve tasvirleri.)

Guillaume Postel, cosmopolite) [1] unvanlı kitabını da zikretmek lâzımdır. İşte Gyllius ile Nicolas de Mofeu isminde bir diğer seyyahın (Soltani Solymanni, Turcarum imperatoris, horrendum facinus scelerato in proprium filium, natu maximum, Soltanum Mustapham, parricidio, patratum, authore Nicolao à Moffeu, Burgundo) unvanile ve lâtinçe olarak 1556 da Pariste basılmış ve şayani dikkat ve yeni malûmattan âri eserinden sarfınazar, öteki seyyahatnamelerin müellifleri elçi Armon'un himaye ve muavenetile seyyahat ederek pek mühim şeyler görmeğe ve alâkabahş malûmat vermeğe muvaffak olmuşlardır. İçlerinde en şayani dikkatlerden biri, F. Anthoine Geuffroy, Malta şövalyelerinden olup Türkiyede uzun müddet yaşamış ve Türkçeyi mükemmelen öğrenmiştir. Eserinin, on altıncı asır evasıtına kadar ki Osmanlı tarihi kısmında da muvaffak olmuştur. Belon ise 1549 da Romadan şarka gelen bir büyük tabiiyat âlimi idi ki, hayatını tetkik etmediği içtimai tabaka bırakmamıştır. Köylülerin halinden bahsederken bunu bırakıp tesadüf ettiği bir balığı anlatmağa koyulması da vakidir. Nicolai'nın seyyahatnamesindeki resimler için de, bedestanda dolaşan bazı hafifmeşrep kadınlar tedarik edilerek bunlar pek müzeyyen kıyafetlere sokulup model olarak kullanılmışlardır.

Tekmil bu on altıncı asır seyyahlarının on beşinci asır seyyahlarından pek ayrı bir hususiyetleri vardır ki, o da, Arazii mübareke ziyaretinin kendilerini pek alâkadar etmediği ve buna mukabil kurunu kadimeye ait hatıratın kendilerini pek alâkadar kıldığıdır.

On beşinci asır seyyahlarını celbeden şey bilhassa hiristiyanlık dininin hatıratı olduğu halde, bunlar bu hatırat etrafında sözü uzatmayarak bunu ehline terkettiklerini söylemekte, hatta camilerdeki sükûn ve intizamı nümunei imtisal olarak hiristiyanlara tavsiye ettikleri bile vaki olmaktadır. Beşeriyetin ilk medeniyetleri hakkında yeni şeyler keşfine pek çalışmış oldukları gibi, gerek Türkleri ve gerek imparatorluk arazisinde ve nefsi Istanbulda yaşayan hiristiyanları derinden derine tetkik etmektedirler. Nicolai ile Belon, bilhassa Beyoğlundaki raaya kadınlarının ve hele rum kadınlarının süs meraklarını pek canlı bir tarzda anlatmışlardır. Bu kadınlar alekser bütün mallarını üstlerinde taşımakta ve kocaları esnaftan da olsa kilise veya hamama giderken kadifeden, ipekten fistanlar giymekte, yüzükler, kordonlar, bilezikler takmaktadırlar.

[1] (Kosmopolit Guillaume Postel tarafından Türklerin cumhuriyetleri ve imkân ve münasebet oldukça bütün Mahammedilerin ahlâk ve kanunları hakkında.)

Bellerinde bir kaç kemer birden taşıyan, boyunlarına bir kaç kordon birden geçiren ve on parmaklarını adeta uçlarına kadar taşları sahih veya yalancı yüzüklerle donatan ve yüzleri daima boyalı olan bu kadınlar için, yeni bir gelin gibi bezenip gezmek mutlâk bir adettir. Türklerin hizmetlerini görmek için kafile kafile gelerek genç kabileler halinde memleketlerine dönen Arnavutlardan sonra, yahudilerden de bahseden seyyahlar, bunların her milletten daha kurnaz ve mizaçgir olduklarını söylemektedirler. Memleketin bütün mahsulâtının ticaretini o derecede kavrayıp zaptetmişlerdir ki, türkün tek mil servet ve geliri ellerine geçmiştir.

Türkler hakkındaki malûmat ve tetkikat ise tamamen lehde bir mahiyeti haizdir. Köy ve kasabalarda, konak haremelerinin taaddüdü ezvacile bozulmayan ırk güzel, ve Belon'a nazaran kocası çiftçi olan kadınların bile renkleri gül gibi taze, tenleri süt gibi beyazdır. Çünkü meskenlerinden ancak hamama veya dua için mezaristana gitmek üzere çıkmakta, kendilerine ne güneş ne de ay dokunmamaktadır. Belon kendilerini evlerinin taraçasında vakit geçirerek komşularla beraber şarkı söylerken görmüştür. Ve bütün Türkler daima temiz gezmekte, çünkü garbi kıskandıracak bir mazhariyetle en küçük kasabalarda da bir hamam bulunmaktadır.

Türkler gayet sadegi içinde yaşamakta, ve ihtiyaçlarının azlığı büyük bir saffeti ahlâkiye muhafaza eylemelerini mümkün kılmaktadır. Mizaç ve ahlâklarındaki bu sadelik ve sükûnet hayatlarının her cephesinde kendisini göstermekte, ve bu sebeple en cessus Türklerin bu hassalarını izhar ve ihsas hatırlarına gelmemektedir. Ve harp esnasında bu millet Roma ordularından fazla harbin meşakkatlerine dayanmaktadır. Türklerin erkekleri gibi kadınları da sade ve mütevazıdır. Evin hanımı hiç bir zaman fazla süslenip kokulara garkolmamakta, ve hizmetçilerine ve esirlerine daima tatlı dille söz söylemektedir. Zaten esirlerin hali merhameti aslâ mucip değildir, ve efendisinin halü vakti yerinde olan bir esir hiç bir mahrumiyete düçar olmaz. Yeni bir eyalet fethedilince, nüfus tespit edilmekte ve harbin cezası olmak üzere bir vergi vaz'olunmakta, sonra da her kes eski tarzı hayatını idamede hür bırakılmaktadır. Limnili ihtiyar bir rum, Belona, adanın hiç bir zaman bu kadar mes'ut bir hale gelmemiş olduğunu ve nüfusun bu derecede hiç artmamış bulunduğunu ve bunu da cezirede hüküm süren sulhu sükûna medyun bulunduklarını söylemiştir.

Maahaza, Türkler hakkında pek muhabbetkâr olmakla beraber, memleketin her şeyini de bu seyyahlar bilâkaydüşart beğenmekte değildirler. Meselâ bazı adet ve kıyafetleri gülünç, ahşap evleri kötü, bazı

yemekleri berbat, Fransadaki en kaba sığır çobanının beyin ve kulaklarını çatlatarak derecede musikiyi gürültülü bulmakta, ve harem ağalarına itiraz etmektedirler. Ve diğer taraftan araplara ve hiristiyanken islâm olanlara hücum etmektedirler. Bu dönmeler haris, mağrur, öğün-gen, tenbel ve kaba olarak tarif edilmekte, ve harbe zorla sevkolundukları söylenmektedir.

Geuffroy tarafından (uzun boylu, ufak kemikli, zaif ve gayrı mütenasip vücutlu, yüzü esmer ve güneşten yanık, tepesindeki bir tutam saç müstesna matruş başlı, yüksek ve geniş alınlı) olarak tasvir edilen kanunî Süleyman, eserleri ve şahsiyetile bütün bu seyyahatnamelere hakimdir. Ve İorga, Fransa kralı birinci François ile kanununin ittifakları sayesinde bütün Avrupa kıtasında Charles - Quint'in mutlak bir hakimiyet tesis etmesinin önüne geçilmiş olduğunu söylemekte olduğu gibi; Aristote'u arapcasından okuyan ve haftada üç gün, haklarında hakikatten ayrılmamak şartile eslâfının tarihini huzurunda hikâye ettiren bir hükümdar olarak tavsif ettiği bu Osmanlı padişahı hakkında, on altıncı asrın hürriyet mefhumuna aşık seyyahları tarafından gösterilen takdirkârlığı tasvip etmektedir.

Bu mütalea, eserde 21 - 48 sahifeleri işgal eden ikinci konferansın son satırlarını teşkil ediyor.